

Ismertetések.

Lic. Rácz Kálmán: *Miért is vagyok én keresztyén?* Pápa 1917. (IV. és 180 l. 8°.) Ára K 6.— A keresztyénség világnézetének apológiája ez a könyv. Szerzője kiindul az emberi lélek természetéből és a környezete megértése útján felmutatja a természet világában az értelmes és öntudatos akarat létezését, az ember vizsgálatából pedig rávezet a világ urára és az észfölötti akaratra. Azután vizsgálja a vallásos érzületet, megállapítja annak általánosságát s ennek magyarázataképp feltünteteti aprioritását. Majd tovább elemzi a lelkiismeret tényét s vele kapcsolatban rámutat a bűn állapotára s a megváltás követelményére. Végül pedig rámutat a sziv „metaphysikai szomjuságára“, t. i. a tökéletesség vágyára, a halhatlanság eszméjére és a biztos menedék utáni reményre. Már most az a kérdés, milyen világnézet vagy vallás felel meg a lélek ezen feltüntetett szükségeinek. Ezen célból vizsgálódása tárgyává teszi a szerző a különböző filozófiai rendszereket és vallásokat, vajjon megfelelnek-e ennek a célnak. Szemünk előtt elvoul Comte pozitivismusa, Haeckel és Ostwald monismusa, majd Nietzsche bölcelete, azután mint valláspótlékok a misticismus, a szabadgondolkodás, a theozofia, a szabadkömivesség, az etikai kulturközösség és végül az evolutionismus vallása. Mindezeknek ismertetése is már nagy értéket ad a könyvnek, melyet a kritika csak még fokoz. A vallások közül szerzőnk a budhismust, az izlamot és a zsidó vallást ismerteti, mint olyanokat, melyek a lélek szükségleteinek kielégítésében a keresztyén vallás versenytársai lehetnének. De nem bizonyul be, hogy erre joggal pályázhatnak. Azért kimutatja egy 3. fejezetben könyvünk szerzője positive is, hogy az emberi lélek a keresztyénségben megtalálja kielégülését. Ezt az istenfogalom, az erkölcsi felfogás és a váltság kifejtésével éri el. Egy utolsó pont végül kimutatja Troeltsch relativismusával szemben a keresztyén igazság abszolságát. Sok szorgalmas munka rejlik ebben a könyvben. Elég szép irodalom ismeretéről is tanuskodik. Nyelve sem idegenszerű, mint a legtöbb ilyen tárgyú könyvé. Itt-ott más véleményünk is lehet, mint a szerzőnek. De ez egyáltalán nem teszi kétségessé, hogy könyve, mint a keresztyén hit védelme, igen jó szolgálatokat tehet. Serdült intelligens ifjuságunknak, főiskolai hallgatóknak, művelt közönségünknek való az Melegen ajánljuk ezek körében való terjesztésre. Kivánjuk, hogy sok áldás forrása legyen. *† Daxer Gy.*

Handbuch der altchristlichen Epigraphik von *Carl Maria Kaufmann*. Mit 254 Abbildungen, sowie 10 Schriftenver-

gleichenden Tafeln. XVI. 514 l. Freiburg, Herder. 1917. Ára M. 18.—. A keresztység első századaiból fennmaradt feliratos emlékek száma megközelíti az ötvenezret Ezeknek a legnagyobb része sírköfelirat. Ezeknek is az oroszlánrészt Róma katakombái szolgáltatják. Róma kb. nyolcvan katakombájának a folyosói 876 km-t tennének egyfolytában s legalább öt millió ember van bennük eltemetve. Nyilvánvaló tehát, hogy a keresztény feliratok között ezek a katakombafeliratok dominálnak. Ezekkel kezdi, ezeket ismerteti, ezek anyagát részletezi ez a nagyszabású mű elsősorban. Azután foglalkozik a Graffitikkal, történeti jellegű feliratokkal, külön fejezetben Damasus pápa sírfelirataival, templomok és egyéb épületek felirataival, a madabai mozaiktérképpel, melyhez egész fontos helymutatót is készített. Ez a keresztény emlékekre szorítózkodó speciális munka nem nyújtja ugyan a Kr. utáni századok életének, gazdag emlékeinek teljes képét, már pedig minden egyoldalúság veszedelmének az elkerülése végett ezeket a keresztény emlékeket mindig környezetükkel együtt kell szemügyre vennünk, és schematicus beosztása következtében az összetartozó dolgokat sokszor jó messzire sorozza be egymástól, de azért mégis igen tanulságos képet nyújt a kőbe vésett emlékekről. Körülbelül 2000 emlékekkel foglalkozik és hétszáznál jóval többnek a teljes szövegét közli. Közük van Pál apostol sírfelirata, a római levélben üdvözölt személyek némelyikének a sírköve, az Aberkios-felirat és sok olyan, amelynek ismeretése irodalmi és egyháztörténeti ismereteink szemléletesebbé tételére szükségünk van. Kaufmann könyve a szokásos képzettségű theológus számára egész új világot tár fel. A könyvet 254 emlék reprodukciója teszi szemléltetés céljából is igen alkalmassá. Kiállítása kifogástalan. Pontos névjegyzékei és mellékletei használatát igen megkönnyítik.

Die altchristliche Bilderfrage nach den literarischen Quellen von Prof. Dr. *Hugo Koch* 108 l. (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments. Neue Folge. 10. Heft.) Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen 1917. Ára M 4 80. Az őskeresztény egyház állásfoglalása a művészetrel szemben nem volt egységes. A művészetet mint ilyet, nem gyűlölte, de nem is kedvelte. A pogány kultusz szolgálatában álló művészetrel szemben ellenséges álláspontot foglal el. A kőből és fából faragott, érből öntött istenképekről hallani se akart és a bennök való hitet maró gunynyal, őszinte felháborodással tárgyalta. A kultikus célokra felhasznált műtárgyak műbecsét és kultikus jelentőségét egymástól természetesen el nem különítették. Voltak fanatikus képrombolók, az irányadó személyiségek azonban a képrombolást nem helyeselték. Az elvirai zsinat 60. kánona például kimondja, hogy ha valakit ilyen képrombolásért a helyszínén agyonütnek, azt nem tekintendő mártírnak. De azért a közömbös művészetrel szemben is tartózkodóan viselkedtek. A keresztényen világnézet, keresztényen művészet számára igen alkalmatlan talaj volt. A hit szellemi, nem érzékelhető dolgokkal való foglalkozás, igazság után való vágy, a művészet

pedig anyagformálás, hitetés, illuziókeltés. A gyökere ennek a puritanizmusnak a képek használatának ótestamentumi tilalma. Nem véletlen és esetleg prophylaktikus intézkedés, hanem az őskeresztyénség lényéhez tartozó jellemvonás ez, amit a szerző az első ker. századok tekintélyeinek (Tertullianus, Cyprianus, Clemens Alex., Origenes, Makarius, Eusebius, Epiphanius stb.) a nyilatkozataival igazol. Az archeologiai kutatások látszólag az ellenkezőről szólnak. Azonban egyes fennmaradt műemlékek származási idejének a megállapítása nem mindig biztos. A régészek szeretik a nagyon korai dátumokat. A katolikus eredetű leletek különben sem bizonyító erejűek és nem általánosíthatók. A katolicizmus az őskeresztyénség eredeti tradícióival szemben az elvilágiasodás és paganizmus zászlóvivője. A ker. művészet első kezdeteit a gnosztikusoknál találjuk. A keresztyénség hellenizálásában a katolicizmus a gnoszticizmusnak a versenytársa. A keleti egyház mai napig nem tűri Isten ábrázolását, se a plasztikát. A katolikus apologetikus irányu, mai állapotokat a múltba visszavetíteni mindig nagy hajlandóságot mutató archaeologikus és egyháztörténeti felfogásokkal szemben a szerző elfogulatlan tárgyilagossággal dolgozik, sok tévedést helyreigazít s sok megbízható adatot foglal össze tanulságos munkájában.

Sz. L.

Moderne Bibelfragen. Vier populär-wissenschaftliche Vorträge in erweiterter Form von *Dr. L. Fonck* S. J. VII. 346 l. Ára M. 7.—. Az első előadás a biblia teljes inspirációját védelmezi. A második az evangéliumokról szóló tradíciót védi meg a kritika ellen. A harmadik és negyedik a palesztinai viszonyok ismeretének az írásmagyarázat szempontjából való fontosságát hangsúlyozza és példákon is illusztrálja. Míg az előbbi általánosan ismerteti a palesztinai viszonyokat, addig a negyedik Jézus életét és tanítását helyezi helyes világításba. Fonck jezsuita szerzetes, a római pápai bibliai intézet rektora Alapos, rendszeres gondolkozású, de — katolikus tudós. Nála a tulajdonképeni bibliai irodalomtörténeti, történeti, kritikai és vallásos problémák iránt való érzéket ugyan hiába keresnénk. Neki a szakadatlan egyházi tradíció és a csalhatatlan római pápa a legfőbb instanciája és igen tanulságos, hogy érvelése mennyire szaturálva van ilyen jogi formalisztikus szempontokkal. Nyugodt magyarázó modora igen rokonszenves, az hogy előadásait, igen világosan disponálja, szintén, de nekünk, akik Julicher, Weinel, Bousset tultömött stílusát és gazdag anyagot feldolgozó műveit ismerjük, mégis úgy tetszik, hogy Fonck fejtegetései népiességük dacára is meglehetősen üresek és alapjában véve igen keveset ölelnek fel. Az előadásokban sok az ismétlés, aprólékos dolgok pl., hogy Palesztinában hogyan szántanak, vagy hogy a konkolyról szóló példázatban a konkoly miféle fajtájáról van szó, a kelleténél részletesebben vannak tárgyalva. A katolikus írásmagyarázat és hitvédelem módját jellemző példákon lehet tanulmányozni ezen a munkán. Aki a sokkal komolyabb és behatóbb protestáns írásmagyarázatot ismeri, az Fonck könyvében nemcsak

hogy ujat nem talál, hanem sokszor határozottan boszankodik azon, hogy milyen elveszett pozíciókat védelmez, vagy hogy siklik el az igazi problémákon. Ilyen alkotásokkal való összehasonlítás után tanuljuk igazán megbecsülni a protestáns theologiai tudomány komoly, előítéletek nélkül való igazságkeresését. Sz. L.

A Lukács szerint való evangéliumhoz. Irta: *Nánásy Dániel* ref. segédlelkész. 157 l. Ára portóval K 1'65. Gyakorlati írásmagyarázat. Lukács evangéliumát szakaszokra osztja, minden szakaszt magyaráz, alkalmaz, a magyarázatot rövid fohással végzi. Ugy van beosztva, hogy a házi istentiszteleteken lehessen használni akár csendes elmélkedés, akár felolvasás céljára. Az imádságok mélyen átértett, őszinte és szépen elgondolt dolgok. A magyarázó rész stílusán több helyütt megérzik az idegenszerűség; egy új kiadásban azt alaposan át kellene gyurni. A könyv a mai viszonyok között rendkívül olcsó.

Soeren Kierkegaard — ein Seelsorger für Seelsorger. Von Lic. Dr. *Kurt Warmuth*. 34 l. Ára M 1'—. Kierkegaardot igazán kevesen ismerik. Vannak, akik a legzseniálisabb dán építő-írónak tartják s Martensennel való hadakozása dacára tudnak nagy lelki nyugalommal épülni írásain. Pedig Kierkegaardot röpiratain keresztül kell nézni és értékelni. Kierkegaard a dán Pastorenkirche legelkeseredettebb ellenfele volt, aki maró gunynyal szokatlan szenvedelemmel irt a dán papok ellen. Warmuth azt mondja, hogy Kierkegaardot több embernek kellene ismerni és tanulmányozását lelkészek számára melegen ajánlja. Azt a hatást várja tőle, hogy komolyabbak lesznek, nagyobb odaadással, szentebb idealizmussal végzik teendőiket. Ezt az ajánlást és a hozzáfűzött reménységeket a magam részéről nem osztom. Kierkegaard a veszedelmes írók közé tartozik. Páratlan szuggesztív erővel hat olvasóira s ha pap olvassa írásait, abból nem csendes pasztorális erényeket vált ki, hanem meghasonlásba kergeti önmagával, hivatalával, sőt bizonyos tekintetben egyházával is. Ezt a hatást sokan érezték. *Schrempf* és *Dorner* Kierkegaard hatása alatt ott is hagyták lelkési hivatalukat. Ilyen író a papok számára lekipásztorul ajánlani egy kicsit kockázatos vállalkozás. Kierkegaardot csak az olvassa, aki a maga dolgában nagyon biztos. Aki nem fél az önmagával való meghasonlástól, sem attól, hogy K. hatása alatt esetleg szegre akaszt-hatja a reverendát. Az „Augenblicke“-t vagy a vita *Schrempf* és *Dorner* által összegyűjtött és „Angriff auf die Christenheit“ c. alatt kiadott anyagát csak ezzel a fenntartással lehet tanulmányozásra ajánlani. Máskülönben Warmuth jól ismeri Kierkegaardot és nem a szokott apologetikus tendenciával rajzolja meg írói és vallásos egyéniségét. Csak a hatásával nem számol. Sz. L.

Biographisches und theologisches Verständnis der Entwicklung Luthers. Antrittsvorlesung von Lic. *Wilhelm Braun*. 29 l. Ára M 1'—. Néhány Lutheréletrajzon (*Hausrath*, *Denifle*, *Scheel*) demonstrálja, hogy sem a tisztán életrajzi adatokat tartalmazó Luther-életek, sem a theologiai szempontokat tulságosan

előtérbe állító művek nem felelnek meg a követelményeknek. Hausrath életrajza az egyik, Denifleé a másik szempontból erősen kifogásolható. Scheel gondos és nagy koncepciójú munkája mindakét szempontot szerencsésen egyesíti. Maga az előadó Luther egyéniségének és jelentőségének a kulcsát Luther theológiájában találja meg. Férfias vallása, a valóság iránt való érzeke, hazafias viselkedése és természetessége teszik Luther életét és művét maradandó becsüvé. A folyékony, tartalmas előadás igen figyelemreméltó szempontokat vet föl.

Karl König: *Vom Geiste Luthers des Deutschen.* 211 l. 1—4. ezer. E. Diederichs, Jena 1917. Ára M 4.—. König nem a kegyes egyházi férfiú és theologus jellemvonásait domborítja ki, amelyeket az örökös ismételtetés meglehetősen ismertetéskké és unottakká is tett, hanem a németység prófétájakép ünnepli, aki az életet és önmagát komolyan vette, tárgyilagosságra, hűségre és lelkiismeretességre törekedett. Hite sem betűben való hit, hanem ellenálhatatlan élmény. A könyv lépten-nyomon Luther műveiből vett idézetekkel bizonyítja, mije volt Luther a német népnek, milyen gondolatokkal és eszmékkel gazdagította lelkivilágát. A mű a német protestáns szövetség és a brémai Ludwigstift megbízásából készült.

Wie lehren wir Religion? Versuch einer Methodik des evangel. Religionsunterrichts für alle Schulen auf psychologischer Grundlage. Von *Richard Kabisch.* Vierte verb. Aufl. bearb. v. Prof. Dr. H. Tögl. VIII. 338 l. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht 1917. Ára M. 7.—. Egyelőre nem lehet tudni, milyen energiával fogunk foglalkozni a vallásoktatásnak és a konfirmációi tanításnak azzal a reformjával, amit a győri evang. egyház konfirmációs tankönyv-pályázata, illetőleg Paulik János nyiregyházi lelkész tűztek napirendre. Ha a kérdés mozgásba hozza a kedélyeket, akkor tájékozódásul a vallástani reform eddigi irodalmában jól szét kellene néznünk, hogy ne mindent a magunk kárán kelljen megtanulnunk, hanem hogy felhasználjuk az eddigi tapasztalatok és próbálkozások gyakorlatilag bevált eredményeit. Ennek az irodalomnak Kabisch műve elsőrendű terméke. Egy kiválóan képzett, tiszta fejű, meleg lelkű, költői tehetségű és mély vallásosságú férfiú műve, mely ritka szerencsével tudja összeegyeztetni a pedagogia követelményeket a vallásos őszinteség, komoly kutatás és becsületos igazságérzet érdekeivel. Világos előadásu könyve végigvezet a nagy elvi és apró módszertani kérdéseken. Lehet-e, hogyan lehet és hogyan kell a hittant tanítani? ezekre a kérdésekre ad a könyve részletes, az egész vallástani anyagot felölelő, még a felhasználás mikéntjét is sok példával illusztráló feleletet. Igen jó irodalmi utalásai alkalmassá teszik arra, hogy modern reformtörekvések irodalmának az utvesztőjében tájékozást nyújtson. A könyv minden fiatal vallásoktatónak kitűnő szolgálatokat tesz, de nem ártana, ha tanulnának belőle az öregebbek is. A vallásoktatást a legkedvesebb tárgygya, vallásos érzést keltő, egyházszere-

tet meggyökereztető bölcs oktatássá csak úgy tehetjük, ha a szükséges anyagot megfelelő formában nyújtjuk. Mi a szükséges anyag és milyen a megfelelő forma — azt mondja meg Kabisch kiváló könyve.

—sz.

Die Kasualrede. Von Prof. D. Fr. *Niebergall*. 3. Auflage. VIII. 174 l. Ára M. 3-40. A Praktisch-theologische Handbibliothek formás kötetei egymás után érik meg az új kiadásokat. Ez érthető is. Könnyen megírt, tartalmas, szellemes és a reális élet valóságával számoló könyvek, amelyekben lehetőleg kevés van a német tudományosság elvontságából és teoriáiból. Ilyen Niebergall könyve is, amelyet most már harmadik kiadásban látok viszont, miután első kiadását éveken át sok haszonnal forgattam. A könyv a bevezető kérdések után behatóan foglalkozik az egyes alkalmi beszédek (keresztelő, konfirmáció, gyónás, esketés, temetés, avatás és beiktatás) körülményeivel s ad igen sok gyakorlati tanácsot úgy a funkció végzésére, mint a beszéd feladataira, gondolataira, alaphangulataira és az alapul veendő és vehető bibliai szövegek kiválasztására. A könyv megbecsülésre méltó előnye, hogy igen egyszerűen, tehát világosan és érthetően van megírva, a szerző a való élet talaján áll, számol a modern ember gondolatvilágával, helyesen alkalmazkodik hozzá. Emellett kifogástalan a tudományos megalapozottsága. A könyvet szívesen és jó lélekkel ajánljuk. Bár a mi tudósaink és íróink is például vennék Niebergallt és ilyen kiforrott, világos és praktikus művekkel gazdagítanák theologiai irodalmunkat. --sz.

Jegyzetek.

Megszűnt német theol. folyóiratok. A tübingeni J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) cég 1918. januárjával a viszonyok jobbrafordultával beszüntette a kiadásában megjelenő „Zeitschrift für Theologie und Kirche“, a „Theologische Rundschau“ és a „Chronik der Christlichen Welt“ c. folyóiratokat. A Chronik az egyházi események kifejezője volt. Tartalmas, pontos adatokkal teljes cikkei évenként egyszer-kétszer tájékoztattak egyes országok egyházi állapotairól. A „Theol. Rundschau“ a theologiai irodalmat ismertette értékes összefoglaló cikkekben. A „Zeitschrift für Theol. u. Kirche“ a rendszeres theologia körében vágó tanulmányokat közölte. A „Chronik der christl. Welt“-et nélkülözzük a legjobban, mert a másik kettőt a Theologiai Szaklap és Könyvujságunk tökéletesen pótolja. Sőt bátran merjük mondani, hogy a Könyvujság a lassabban mozgó havi folyóiratot sok tekintetben megelőzte. Csakhogy persze nem dicsekedhetett olyan nevekkel mint a Rundschau.

A Philosophische Bibliothek tábori kiadásban hocsátott ki néhány nevezetes bölcsészeti munkát, köztük *Herder*: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit és *Lessing*: Erziehung des Menschengeschlechtes c. művét. A jó nyomású, elég jó papirusu, rendez füzetek ára 1—1 Márka.